

Stanisław Cygan

Niektóre leksykalne środki stylistyczne
odnoszące się do świata roślin w utworach

▼ Stefana Żeromskiego

Badacze języka utworów S. Żeromskiego (np.: Drozdowicz-Jurgielewiczowa 1929, Adamczewski 1930, 1949, Baley 1936, Dłuska 1966) wskazują na to, że najbardziej charakterystyczna cecha stylu pisarza to bogactwo słownika, którego źródło stanowią staropolszczyzna, gwary ludowe, różne odmiany środowiskowe polszczyzny, w mniejszym zaś stopniu neologizmy czy zapożyczenia wyrazowe (Kida 1992). Znany jest jego stosunek do języka sytuujący go w rzędzie znawców i miłośników języka polskiego (Papierkowski 1972), znana także aktywna postawa wobec idei ruchu regionalistycznego przedstawiona w *Snobizmie i postępie*, której jednym z przejawów miało być zbieranie słownictwa gwarowego („słowostanu gwarowego”), zapis podań, klechd, opis obyczajów itp. Żeromski, twórca niezwykle wrażliwy na piękno poetyckiego słowa, „rozumiejąc i w pełni doceniając wyrazy zapomniane i ludowe jako środki artystycznej ekspresji, wskrzeszał mnóstwo wyrazów staropolskich i wprowadzał je do swoich utworów” (Papierkowski 1972: 217). Szczególnym przypadkiem tej wrażliwości na słowo jest też bogactwo synonimiki wyrazowej.

Te właśnie trzy grupy wyrazów: dawnych (archaicznych), dialektałnych (ludowych) oraz synonimów (bliskoźnaczników)¹ z kręgu tematycznego rośliny² są przedmiotem omówienia w artykule.

¹ Wybrane leksykalne środki stylistyczne (synonimy, neologizmy, archaizmy i dialektyzmy) na przykładzie słownictwa topograficznego u Żeromskiego przedstawiła M. Czachorowska (2006; zob. też artykuł tej autorki w niniejszym tomie – przyp. red. A. S. D.).

² Warto dodać, że słownictwo roślinne T. Smółkowa uznaje za trwałe, stabilne, co ma wpływ na komunikację językową między generacjami, ułatwia poznanie wielowiekowego dorobku w zmieniającym się świecie (Smółkowa 1998: 429).

Archaizmy

Wyrazy archaiczne tworzą niewielką grupę słownictwa roślinnego (florystycznego, botanicznego). Na ogólną liczbę 1058 wyrazów z tego kręgu tematycznego – o różnej frekwencji użycia – jest ich 24. Opatrzone w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego kwalifikatorem *przestarz.* i *daw.* tu mają podobną notację. Bardzo rzadkie są archaizmy fleksyjne, np. rzeczownikowa forma Ms. l.p. *bór* – znaleźć w *boru*, i N. l.m. wyrazu *jęczmień* – *jęczmiona*. Liczniejszą grupę tworzą archaizmy leksykalne, np.: *kuszcze daw.* ‘krzaki’, *krześnia*³ *daw.* ‘czereśnia’, *niwa przestarz.* ‘ziemia uprawna, role, pole’, *oliwa przestarz.* ‘drzewo oliwne’, *równianka przestarz.* ‘bukiet, wiązka kwiatów, ziela’, *śliwina przestarz.* ‘drzewo śliwy’, *świat przestarz.* ‘pień drzewa, pniak’, *wicina przestarz.* ‘gałązki zarośli wierzbowych’, *winograd przestarz.* ‘winorośl’, *gozd daw.* ‘młody, gęsty las’, *fruktowy daw.* ‘owocowy’, *listny daw.* ‘dotyczący liścia, liściowy’, *zielny przestarz.* przym. od ziele, *zbożny daw.* ‘in. zbożowy’ – ‘odnoszący się do zboża’, *uwiędnąć* ‘o kwiatach: tracić świeżość, uschnąć’, *urodzić się* ‘o roślinach: wydać owoce, plon, obrodzić’.

Archaizmy semantyczne to: *drzewo*, in. drzewce ‘włócznia, kopia’, *klomb* owsa, drzew w zn. 2, ‘grupa, kępa’, *palma* w zn. 2. ‘pierwszeństwo, zwycięstwo, triumf’, *wieniec* w zn. 2 ‘zakończenie, zwieńczenie czegoś, koniec’, *rozpuszczać się* – *rozpuścić się* ‘o listkach, kwiatach: rozwinąć się’. Wyrazy te pojawiają się przede wszystkim w tekstach, których fabuła przenosi czytelnika w świat historii, a więc w *Powieści o Walgierzu Udatym*, *Wietrze od morza* czy powieści historycznej *Popioły*⁴. Np. długowieczne drzewo oliwne, o zimotrwałych liściach i drobnych, białych kwiatach, uprawiane w ogrodach dla jadalnych owoców i drewna; oliwka, *przestarz.* *oliwa* ‘*Olea europaea*’, stanowiące nieodłączny element krajobrazu włoskiego, występuje w utworach, których akcja toczy się we Włoszech (przywołuje je np. we wspomnieniach z pola walki żołnierz-tułacz, mówiąc o polach lombardzkich z drzewami oliwnymi tak charakterystycznymi dla tego pejzażu jak wierzbina dla polskiego – Pop II 171):

Trzeba było przebyć duży, nowoz założony ogród, a właściwie dziedziniec zarośnięty krzakami bukszpanu i oliwy. Char 44

Wspominał mu srebrzystość drzewa oliwy spływającą ku szkarłatom róż w dole, róż, co wydają ze siebie Santa Rosa Mystica – ku drzewom czereśni i migdału, różowiejącym i bielejącym za dni marcowych. Pusz 271

Wzdłuż nich [rowów] oliwa i eukaliptusy. Zapis 137

³ F. Sławski (1966-1969: 232) podaje formy: *krzesznia*, *krześnia*, *trześnia*.

⁴ W. Kupiszewski (1995) ukazuje archaizmy jako środek stylizacji językowej w *Wiernej rzece*.

Przymiotnik *zielny* (przestarzały) występuje jedynie w nazwie święta kościelnego (*pot.* Matka Boska Zielna) obchodzonego 15 sierpnia:

Jutro Matki Boskiej **Zielnej** – dziewczęta wiejskie zbierają zioła na łąkach.
Dzien V 189

Wierzyby idą brzegiem, obok drogi pełnej błota, wysychającego raz na rok
około Matki Boskiej **Zielnej**, wygradzonej płotem, sztuka budowania którego
sięga epoki mieszkań nawodnych. Dzien IV 259

Dialektyzmy

W pismach Stefana Żeromskiego odnajdujemy m. in. literackie obrazy ziemi kieleckiej i sandomierskiej, przyrody tatrzańskiej, roślinności nadmorskiej. Aby je przybliżyć czytelnikowi, pisarz korzysta z zasobu leksykalnego gwar. Wszystkie motywy krajobrazowe z roślinnością jako dominantą tematyczną są wynikiem przeżycia, doświadczenia miejsca, głębokiego przywiązania do krajobrazu lat dziecińczych, tego „świętokrzyskiego uroczyska natury” (np. pobyt nad polskim Wybrzeżem, w Tatrach). Żeromski tak pisał w związku z tym faktem do B. Chrzanowskiego:

„Od dziesiątków lat jest moim najgorętszym pragnieniem zapoznanie się gruntowne z wybrzeżem morskim i Półwyspem Helskim, z ludem, mową, z obyczajami i całkowitym zakresem tamtejszego życia, co udałoby mi się następnie spożytkować, być może w sposobie literackim i odtworzeniu artystycznym. [...] Musiałbym tę całą ziemię poznać i przeżyć, jak przeżyłem wewnątrz inne okolice kraju. Toteż pragnąłbym tam zamieszkać, o ile by mi zdrowie i zdrowie córki pozwoliło, na dłużej, a w najlepszych okolicznościach na stałe.” (Eile, Kosztołowicz 1976: 459).

Wnikliwe obserwacje przyrody, wrażliwość na otaczający go świat, lektura słowników, książek naukowych świadczą o tym, że świat roślin w utworach pisarza jest poparty jego szeroką wiedzą botaniczną oraz poetycką wrażliwością.

Na przygotowania warsztatowe wskazuje np. rękopis *Międzymorza*. Pisarz sporządził słownik wyrazów rzadkich (Paszek 2001: 168-169). Wśród nazw roślin znalazły się: *kidzeńa* – *kidzena*, *charszcz*, czyli *wydmuszycza* – roślina do utrwalania piasków nadmorskich (*Strandhafer*). Do trylogii nadmorskiej (*Wiatr od morza*, *Wisła*, *Międzymorze*) dołączył autor przypisy, zawierające objaśnienia niektórych wyrazów wraz z informacją bibliograficzną dla uniknięcia niejasności oraz posądzeń o tworzenie neologizmów. Znalazły się tu regionalne nazwy roślin wypisane z różnych opracowań naukowych⁵, por.:

⁵ Warto przywołać ten świat lektur Żeromskiego, np.: A. Jakubski, *Rys biologii polskiego morza*, Lwów – Warszawa 1923, J. Kołodziejczyk, *Krajobrazy roślinne nad Wisłą. Charakterystyka*

- *charszcz*, czyli *wydmuszycza* – roślina do utrwalania piasków nad morzem (Gołębiowski, *Obrazki rybackie*),
- *kidziena*, czyli *webło* – trawa morska, *Zostera marina* (Gołębiowski, *Obrazki...*),
- *mikołajek ametystowy* – *Eryngium maritimum*, niem. *Strandoliestel* (Dr January Kołodziejczyk, *Krajobrazy roślinne nad Wisłą*),
- *nietota*, czyli *skrzyp*, *widlak* – ślad przedpotopowego wielkokrzewu (*Słownik warszawski* pod red. Karłowicza),
- *webło*, czyli *morszczyna* – trawa morska (*Słownik warszawski* pod red. Karłowicza..., Prof. dr Jakubski, *Rys biologii polskiego morza*),
- *wydmuszycza*, czyli *wydmuchrzyca* – *charszcz* – *Elymus arcuarius*, niem. *Strandhafer* (*Słownik warszawski* pod red. Karłowicza..., Śląski, *Słownik morsko-rybołowczy*).

Dialektyzmy z utworów Żeromskiego, odnoszące się do świata roślin, to dialektyzmy fonetyczne: *bucek*, *mlic*, *psenica*, *lelija*, *zimioki*; dialektyzmy fleksyjne: *topól* ‘topola’. Najliczniejszą grupę stanowią dialektyzmy leksykalne, tworzące różne kręgi semantyczne:

- nazwy drzew dziko rosnących: *brzezica* ‘brzoza’, *wejmutka*⁶ (por. Wajda-Adamczykowa 1989: 70), *jedla*, *jedlica* ‘regionalna nazwy jodły’, *rsiok* ‘świerk’, *sośniak*⁷ ‘sosna’, *sośnia* ‘sosna’;
- ogólne nazwy krzewów, zarośli: *barniaki* ‘zarośla, chrusty, młode sosny na miejscach piaszczystych’, *chlusty* ‘gęste krzaki, zarośla, in. chaszczę’;

i geneza, Warszawa 1921, B. Śląski, *Materiały i przyczynki do dziejów nadmorskiego miasta Pucka oraz dawnej ziemi puckiej*, Warszawa 1916, B. Śląski, *Słownik morsko-rybołowczy*, Poznań 1922, Dr Nadmorski [J. Łęgowski], *Kaszuby i Kociewie. Język, zwyczaje, przesady, podania i pieśni ludowe*, zebrał i opracował... Poznań 1892, S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, zebrał i opracował..., Kraków 1983, W. Kozłowski, *Słownik leśny, bartny, bursztyniarski i orylski*, Warszawa 1846, ks. H. Gołębiowski, *Obrazki rybackie z półwyspu Helu*, Pelplin 1888, Pelplin 1910, *Słownik warszawski* pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, Warszawa 1900-1927, t. 1-8. Na dwa inne źródła wskazuje S. Zabierowski i pokazuje, w jaki sposób Żeromski wykorzystał z nich materiał leksykalny w pracy nad *Popiołami*. Są to: B. Dembowski, *Słownik gwary podhalskiej*, „Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności”, t. V, 1894, s. 339-444, *Spis wyrazów i wyrażeń używanych na Podhalu jako uzupełnienie poprzednich zbiorów*, „Sprawozdanie Komisji Językowej Akademii Umiejętności”, t. IV, 1882, s. 301-317, i Z. Glogera, *Słownik gwary ludowej w okręgu tykocińskim*, zebrał..., „Prace Filologiczne” 1893, t. IV, s. 795-904.

⁶ Nazwa występująca sporadycznie na Kaszubach pld.; została ona przeniesiona z innego rzadkiego drzewa iglastego o cienkich, miękkich igłach rosnących w pęczkach: sosny wejmutki, ‘*Pinus strobus*’; wyraz zapożyczony z niemieckiego złożenia Weimutskieifer//Wey-mouthskieifer, to zaś z ang.

⁷ W. Kupiszewski z tekstu *Dzienników* podaje trzy przykłady wyrazów o ograniczonym zasięgu terytorialnym (dialektyzmów leksykalnych i regionalizmów) z pola tematycznego rośliny: *sośniak* ‘sosna’, *dziady* ‘koszyczki kwiatowe łopianu, rzep’, *hreczka* (Kupiszewski 1990: 130).

– nazwy części drzew, krzewów: *splaw* ‘gruba gałąź’, *splawina* ‘gruba, ale też cienka gałąź drzewa, przeznaczona do gacenia domu lub plecenia płotu’, *plawina* ‘pęd, latorośl drzew i krzewów’;

– nazwy roślin zielnych (kwiatów, ziół, chwastów), roślin uprawnych, miejsc rośnięcia: *koguci grzebień* ‘*Celosia cristata*, roślina ozdobna o kwiatach szkarłatnych (lub żółtawych), podobnych do grzebieni kogucich; in. celozja grzebieniasta, grzebionatka pospolita’, *koński ząb* ‘pastewna odmiana kukurydzy *Zea mays*’⁸, *końskie ziele* ‘*Lamium amplexicaule*, roślina zielna o liściach jajowatych, owłosionych, przypominających liście pokrzywy o białych, rzadziej czerwonych albo żółtych kwiatach, potocznie zwana głuchą pokrzywą; jasnota pospolita, jasnotka, pokrzywa różowa, ziele maciczne’, *georginia*, *psi rumianek*, *morszczyzn* ‘*Fucus vesiculosus*, roślina morska, wodorost zwany też morszczyznem pęcherzykowatym’, *jaskółka* (nazwa rośliny zielnej, mającej kwiaty o pięknych szerokich liliowych kielichach), *dziad* ‘in. jeżyna lub koszyczki łopianu’, *konicznisko*, *lecha* ‘szeroki zagon, grzęda’, *liszka* ‘mała lecha’;

– nazwy traw, zbóż: *kozica* ‘rodzaj trawy o szerokich liściach rosnącej na pastwiskach’, *jarzec* ‘jęczmień jary’, *kidzena*, *webło* – *Zostera marina*, trawa morska o płózających się łodygach, *wydmuszycza* in. *charszcz* – *Elymus arcuarius*, roślina do utrwalania piasków nad morzem; in. wydmuszycza (wydmuchrzyca)’;

– nazwy owoców roślin jadalnych: *grule* ‘kartofle’, *hreczka* ‘gryka, in. tatarka’;

– nazwy faz rozwoju roślin, procesu ich wzrostu: *osuć* ‘pokryć się kwiatem’, *wybrać się* ‘zacząć gwałtownie rosnać’.

Gwarowe nazwy roślin wskazują na to, że jest to typ roślinności właściwy dla wsi, stanowią one składnik pożywienia ludzi, zwierząt. W *Dziennikach* np. jest wyraźnie zarysowana granica między komponentami przestrzeni wiejskiej – „czysta i wytworna cywilizacja pałacu” i „chłopska pierwotna” (Dzien V 167), na co wskazuje leksyka roślinna: *brzozowe mosty*, *lipy niebotyczne*, *klony*, *świerki*, *strumienie*, *sadzawki*, a w innym miejscu: *las*, *trawa*, *paprocie*, *wielkie manny*, *dzikie kaszki*, *łopiany*, *kozica*. Roślinność uprawową przybliży poniższy fragment:

„Jedziemy w stronę Katuszowa drogą, potem skręcamy na lewo i granicami, rowami, miedzami – objeżdżamy każdy łan kukurydzy, bobu, końskiego zęba, wyki, buraków, marchwi. Jedziemy ścieżką między krzewami kukurydzy.” Dzien V 191

⁸ Nazwę tę notuje *Słownik warszawski* I.

Wyraz *barniaki* o proveniencji regionalnej (podlaskiej) pojawia się w *Popiołach* z określoną intencją autorską: w długą opowieść „żołnierza tułacza” o walkach, placach boju⁹ jest wplecione jego wspomnienie o wsi rodzinnej, do której tęskni:

„Wracam oto w swoje płaszczyzny. Idę obaczyć ojcowski dom, *barniaki* swoje po piachach, a tak sobie idący myślę, że już pewno ani ojcowskiego budowania, ani brata, ani siostry. Zapomniał ja już, co to dom, co brat, co siostra. Idę, ta ciężkie myśli przed sobą toczę, panowie, bracia.” Pop II 169

Z regionalistycznej perspektywy warto zwrócić uwagę na znajomość przez S. Żeromskiego prac etnograficznych ks. W. Siarkowskiego, etnografa amatora, dialektologa amatora, historyka, archeologa, gdyż one także stanowiły dla pisarza źródło materiału językowego do tekstów¹⁰.

Potwierdzeniem związków między tymi osobami jest lektura prac Siarkowskiego, na co wskazuje liczba odwołań do jego pism w *Snobizmie i postępie* (Żeromski 1926). Stały się one dla niego źródłem inspiracji twórczej. Oczywiście, niekiedy trudno ustalić, które wyrazy z zakresu roślinności stanowią składnik wiedzy ogólnej pisarza, które są wynikiem jego studiów nad florą, uważnej lektury słowników, a które pisarz wydobywa z pokładów pamięci (Adamczewski 1949: 232) i są one z gwary świętokrzyskiej.

Autor *Snobizmu i postępu* pisze tak:

„Przytoczyłem tutaj nieco luźnych wyrazów ze słowniczka mowy świętokrzyskiej, zebranego przez ks. Władysława Siarkowskiego, który to słowniczek jest małą i ułamkową częścią bogatej mowy tamtejszej. Sam pamiętam żywe wyrazy, zasłyszane z ust ludu, których nie ma w spisie ks. Siarkowskiego, jak – pławina czyli pęd, latorośl kaliny, albo akacyi, osypana młodziutkimi listkami i pławiąca się w wiosennem powietrzu, – splawy – wielkie gałęzie jodłowe grube, obwieszane mnóstwem igieł, – śniat (źródło nazwy wsi Śniatka) – wielki pień bukowy, – sarn = rodzaj męski sarna, – wciórnaśki, wciórnaści = wszystek i wszyscy, używane w przekleństwach w połączeniu z dyablami, – i t. d.” (Żeromski 1926: 169-170).

Niektóre wyrazy o regionalnym rodowodzie (dialektyzmy leksykalne, regionalizmy) z tekstów pisarza są zbieżne z wyrazami zamieszczonymi

⁹ S. Zabierowski (1981, ss. 83-84, 89-92) zestawia wyrazy z gwar: podlaskiej i podhalańskiej z dialektyzmami z *Popiołów*, uzasadniając dobrą znajomość słownictwa ludowego przez pisarza.

¹⁰ Na stosunek do idei regionalizmu zarówno pisarza, jak i księdza Siarkowskiego wskazywałem w innym moim artykule, zob. Cygan 2005.

w materiałach etnograficznych ks. Siarkowskiego (2000, 2003): *jedla vel jednia* – jodła, *rsioł* – świerk (*Pinus abies* Lin.), *plawina*¹¹, *splawy*¹² ‘wielkie gałęzie jodłowe grube, obwieszane mnóstwem igieł’, Siarkowski zaś podaje w znaczeniu 1. ‘wierzchołek drzewa; 2. ‘przyływ wody’, *smółka*¹³ – Siarkowski objaśnia jako ‘młoda żywica na drzewach iglastych, używana jako lekarstwo na rany, zaś smoleńka to nazwa rośliny firletka (*Viscaria* Lin)’ (s. 50)¹⁴; w pismach S. Żeromskiego wyraz występuje jako nazwa rośliny zielnej: *smółka//smołka*.

Przytoczone wyrazy (dialektyzmy, regionalizmy) występują w tekstach pisarza w partiach narracyjnych, ale też w wypowiedziach ludzi wiejskich. Zdaniem K. Handke (2002)¹⁵, pisarz o tak rozległej wiedzy językowej i takiego widzenia bogactwa polszczyzny nie mógł nie zawrzeć choćby części znanego sobie słownictwa w utworach literackich i to niekoniecznie z zamiarem stylizacji¹⁶. Natomiast zdaniem M. Dutkiewiczówny (1937)¹⁷, pisarz przez użycie słów gwarowych chciał nadać językowi swemu piętno oryginalności, dowieść szacunku i miłości do gwary, także wzbogacić swój język literacki.

¹¹ SjpDor hasło *plawina* gw. ‘gałązka, gałąź’ ilustruje jednym cytatem z pism Żeromskiego.

¹² SjpDor podaje tylko wyraz *splawina* gw. ‘gałąź drzewa do plecienia płotu’ i poświadcza cytatem z Żeromskiego.

¹³ SjpDor podaje m. in. takie znaczenia wyrazu *smółka*: 1. ‘młoda żywica na drzewach iglastych’; 2. bot. ‘*Viscaria*, rodzina z goździkowatych (...) o łodydze powleczonej lepka wydzielina, liściach przeciwległych, zrosniętych nasadami, kwiatach czerwonych lub białych; rośnie na wilgotnych łąkach i w zaroślach’.

¹⁴ *Smółka pospolita* to inaczej *goździk łąkowy*, (też polny), *firletka lepka*, łac. *Lychnis viscaria* L. (por. Anioł-Kwiatkowska 2003: 207).

¹⁵ Autorka oprócz wypowiedzi bohaterów literackich zawierających elementy gwary przytacza cytaty z *Popiołów*, w których znajdują się językowe elementy regionalne. Ta ilustracja dowodzi bogactwa i różnorodności idiolektu pisarza.

¹⁶ H. Ułaszyn słusznie zauważył, że: „Wyczuwamy zatem i w języku Żeromskiego jego rodziną kielecczyznę”... (1926: 418), a więc odnajdujemy dialektyzmy, regionalizmy kieleckie, ale też wyrazy zaczerpnięte z innych gwar, „z innych okolic kraju, częstokroć z innych krańców polszczyzny – z Podhala, Kaszub” (tamże). Część dialektyzmów i regionalizmów kieleckich przedstawił W. Kupiszewski (1990). Szczególnie sporo jest dialektyzmów fonetycznych i leksykalnych (gwarowe nazwy osób, czynności, cech, nazwy realiów i pojęć wiejskich; regionalizmy małopolskie, kresowe). Charakterystykę socjolingwistyczną polszczyzny Żeromskiego przeprowadza H. Kurkowska (1978), zwracając m. in. uwagę na regionalne formy małopolskie w języku *Dzienników*. Język młodego Żeromskiego widzi Kurkowska jako schyłkowo-dziewiętnastowieczną polszczyznę zaboru rosyjskiego, ewoluującą od małopolskiej, prowincjonalnej odmiany szlacheckiej ku typowi warszawsko-inteligentkiemu.

¹⁷ Zamieszcza ona 40 dialektyzmów (leksykalnych, w tym 2 fonetyczne) z pism Stefana Żeromskiego.

Ważne dla niego było odświeżenie języka ojczystego, jego wzbogacenie, które upatrywał w użyciu słownictwa gwarowego i archaicznego (por. np. wyjaśnienia pisarza w tekście publicystycznym *Snobizm i postęp*). Jak podaje S. K. Papierkowski,

„nie w staropolszczyźnie widział Żeromski główne źródło bogacenia i odświeżania żywej polskiej mowy – źródło takie upatrywał on przede wszystkim w przebogatym dialektalnym zasobie naszego języka, w polskich gwarach. Jego kult ojczystej mowy był w wysokim stopniu kultem polskich gwar, ze szczególnym uwzględnieniem gwar świętokrzyskich jako rodzinnych pisarza” (Papierkowski 1972: 203).

Synonimy

Jednym z przejawów bogactwa leksykalnego pisarstwa Stefana Żeromskiego jest synonimika stanowiąca tworzywo jego tekstów literackich. Jak podaje S. Adamczewski, na stylu pisarza zaważyły jego naturalne skłonności, tzn. wierna pamięć, intensywny emocjonalizm, wrażliwość na zjawiska otaczającego go świata oraz „pasja superlatywu” i „nienasycona pasja wszystkości” (Adamczewski 1949: 184, 234). Z kolei M. Dłuska zauważa:

„Tak więc, gdzie sięgnąć – jest tej synonimiki mnóstwo” (Dłuska 1966: 136),

a T. Skubalanka stwierdza:

„Styl pisarza obfituje w zdumiewająco długie serie synonimiczne [...]” (Skubalanka 1984: 434).

Synonimiczne nazwy z zakresu roślinności różnią się:

a) zasięgiem terytorialnym (dialektyzmy i regionalizmy) – synonimy geograficzne, np.: *jeżyna – dziad, grule (kartofle) – ziemniaki, jedla – jedlica – jodła, kukurydza pastewna – koński ząb, koński bób – bobik, kosaciec – irys, świerk – rsiok, świerk (smrek), centuria – tysiącznik, odziemek – odziomek – pień, pławina – gałąź – szałw, hreczka¹⁸ – gryka – tatarka, mlaka – ląka – hala, igława – araukaria, kidzena – webło – wydmuszyca, sosna – sośnia, czernica – jagoda, otawa – potraw, podlaszczka – przylaszczka, brzezica – brzezina;*

b) stopniem nacechowania emocjonalnego, np.: *drzewo – drzewko – drzeweczko; drzewina – drzewinka, gałąź – gałązka – gałązeczka; kwiat – kwiecie*

¹⁸ W. Kupiszewski (1990: 107) traktuje ten wyraz jako regionalizm wschodni.

– *kwiatek* – *kwiateczek* – *kwiatuszek*, *las* – *lasek* – *lasanek*, *trawa* – *trawka* – *traweczka*, *wierzchoł* – *wierzchołek* – *wierzchowina*;

c) zasięgiem chronologicznym (synonimy chronologiczne): *kuszcz* – *krzak*, *zbożny* – *zbożowy*, *krześnia* – *czereśnia*, *fruktowy* – *ogrodowy*, *listny* – *liściasty*;

d) nacechowaniem stylistycznym – synonimy stylistyczne: *las* – *bór* – *gaj* – *kniewa* – *dąbrowa*¹⁹, *podgaj* – *lasanek* – *zagajnik*, *olcha* – *olsza* – *olszyna*, *dostały* – *dojrzały*.

W poniższych cytatach zostały wyodrębnione synonimy rzeczownikowe i czasownikowe, przymiotniki. Wśród rzeczownikowych są to np. nazwy typu lasu: *dąbrowa* – *gozd*²⁰, *kniewa* – *puszcza*, *bór* – *kniewa*, nazwy pojedynczych drzew: *jodła* – *jedla* – *jedlica*, *rsiók* – *świerk*, nazwy części roślin: *gałąź* – *pręt* – *plawina* – *różga*, por.:

Zginęły za jego żywota pod siekierą *dąbrowy*, oschły między działkami
chłopskiej nowiny mokre, zakisłe, nieprzebyte *gozdy*, z których się wieczne
wody sączyły. Pop I 9

Kniewa obejmowała go tajemniczym ramieniem swoim, *puszcza* go znowu
brała, matka rodzona, *puszcza*-dusza praojcowska, *puszcza* siostra-miłośnica.
Pop I 10

Serca wołały nad nią, gdy nagle zwracała w *bór* czarny i zimny, w gęsty
mrok, w *kniewę* ziejącą mroźnym oddechem. Pop II 72

Droga była *borowa*, *puszczańska*, korzeniami porośnięta [...]. Wiatr 140

Za drzewami owocowymi ciągną się niedostępne *zarośla*, *gaje* wikłów
i rokitnicy. Pop I 11

Czasem z *zarośli*, z *szuwarów*, z *gąszczów* olszowych wydobywał się nie-
uchwytny głos [...]. Pop I 161

Naokół stały *jodły* ze spłaszczonymi szczytami jakoby wierzy strzeliste, nie
wyprowadzone do samego krzyża. [...] wielkie *jedle* chwiały królewskie

¹⁹ A. S. Dyszak (2006) uznaje *las* za hiperonim, a pozostałe wymienione (także w dalszej kolejności) nazwy – za jego hiponimy wskazujące na różne cechy lasu, np.: *bór* ‘stary, duży, gęsty las iglasty lub z przewagą drzew iglastych’, *dąbrowa* ‘las dębowy, dębina’, *gaj* ‘nie-wielki las, grupa drzew przeważnie dziko rosnących’, *kniewa* ‘wielki, gęsty las’ (SjpDor), co jest zgodne z ujęciem A. Danysza (1919), który traktuje *bór* jako szczegółową nazwę lasu: „*Bór* jest lasem sosnowym, czyli znaczy to samo co sośnina.” (s. 87), choć dalej zależności między tymi nazwami opisuje też tak: „Wyrazy *las* i *bór* są nawet terytorjalnie rozdzielone. W okolicach nizinnych, gdzie przeważają sosny, mówi się o *borach*, a człowiek pilnujący ich zowie się *borowym*, w górach, gdzie lasy sosnowe są rzadkością, przeważa wyraz *las*, a pilnujący lasu nazywa się *leśnym* (w niektórych okolicach *gajowym*). J. R. w dopisku do artykułu A. Danysza broni tezy, że *bór* to las szpilkowy, przywołując m. in. stanowisko W. Pola, który określał bory jako szyszkowe lasy, a lasy jako liściaste (s. 89). Zob. także Rostański 1920. S. Skorupka (1987) traktuje te wyrazy jako bliskoznaczne.

²⁰ *Gozd* ‘młody, gęsty las’ (Bańkowski 2000: 464-465, Brückner 1989: 166).

swe szczyty w przeciagu niejednego już wieku pomiędzy mgłami Łysicy.
Pop I 7

Przyjechał chłop z Porąbek, Jamrozek ma na przezwisko, [...] w sam szczyt po suchą *jedlę*, żeby ta już była sucha *jedla*, smolna, we wiatrach wysuszona. [...]. Ściął on se *jedlicę* tyłą co wieża na Świętym Krzyżu, odziabał wszystkie gałęzie precz, jak się patrzy. Pop I 17

Niektóre młode *rsioki* [...] trzymały wysokie głowy u samej ziemi nie mogąc oderwać od niej przymarzłych gałęzi. Pop I 8

Na najwyższych, krzyżowych spławach *świerków* stopniały lód zamieniał się na olbrzymie krople, które w ciemnej zieleni igieł świeciły jak wielkie diamenty. Pop I 8

Na wystających *gałęziach* i cienkich, bezlistnych *prętach* wisiały szmaty i torby zgnilej trawy i siana, które oblepiło znieca ich twarze i okręcało szyję. Pop I 71

Gałęzie i *pręty* ich, *plawiny* z liśćmi ledwie rozwiniętymi, szedziwe od rosy nadrannej, bez ruchu leżały w pustkach okiennych, snem nieprzepartym objęte. Kiedy niekiedy wszakże jakaś gibka *różga* nowotna zadrzała niby od przenikającego chłodu [...]. Pop I 141

Funkcje użycia synonimicznych określeń roślinnych²¹:

a) unikanie monotonii i powtórzeń

Z boku nad przepaścią wrastały w skałę niewielkie *świerki* rozwarłe, a u góry spłaszczone. Szczyty kolosalnych *smereków*, gdzieś w dole, jakby u samego podnóża góry wrosłych korzeniami, nachylały swe włochate wierzchołki [...]. Pop II 79

Czasem z *zarośli*, z *szuwarów*, z *gąszczów* olszowych wydobywał się nieuchwytny głos [...]. Pop I 161

Na zboczach niższych gór, obdartych z murawy, bielejących wiekuiestymi taniami i nigdy nie ginącymi rzeki osypisk, zwisały królewskie delie *lasów* prastarych, *puszcz* macierzystych. Pop II 78,

b) ukazanie czytelnikowi bogactwa języka, na które był pisarz tak wrażliwy; wyrazy bliskoznaczne są świadectwem poszukiwania wyrazu najtrafniejszego, stąd pojawiają się szeregi synonimiczne – to właśnie wielosłowie uznała M. Dłuska (1966: 159) za cechę barokową pisarza, wielosłowie, które wyraża się – jej zdaniem – przez gromadzenie wyrazów i wyrażań uzupełniających, dążących do zbliżenia się przez synonimikę lub opis do tego, co się jednym słowem wyrazić nie da [...],

²¹ Na inne niż wymienione niżej funkcje synonimów wskazuje A. Kominek (1996).

c) uwypuklanie różnic znaczeniowych wyrazów

Naokół waliły się w bagno olchy ścięte kulami. Niewidzialne siły ciskały *konary, gałęzie, odszczepy*, a nawet całe drzewa. Pop III 162

Tymczasem od samej trawy biegną po tych starych pniach, czepiając się ich starej skóry i obrastając je wokół, *rościochy* 'uschnięte gałęzie wyrosłe z pnia topoli', młode, tłustoliste, wiośniane *witki*, nowotne *gałązki*. Pom 141,

d) wzmacnianie funkcji ekspresywno-impresywnej wypowiedzi (pisarz poszukuje wyrazów o szczególnym ładunku emocjonalnym):

Schylał się ku ziemi, ku *kwiatom* jeszcze w wilgoci pogrążonym. Wszystkie były *świeże, soczyste, szczęśliwe*... Pop II 90

Pręty smagały ich po twarzach, pniaki jakieś *ranily nogi*, ostre kije z kolkami *rozdzierały ręce*. Pop I 74

Na wiosnę, pierwszych dni marca, gdy w zawaliskach *puścily się trawy*, [...] *trysnęły* bujne różgi drzewa miłosnego cercis, gdy *wybujały* niesłychane kępy fiołków, hiacyntów o tysiącu barw, lilij i tulipanów, Krzysztof ocknął się, zażądał wyznaczenia do czynu i na czele podjazdu uszedł w góry. Pop III 261,

e) wprowadzony wyraz synonimiczny objaśnia nieraz wyraz użyty poprzednio:

Śniegi już stajały i pierwsza *trawka, szczyk*²² rzadki, bladozielony, rozpocierać się poczyniała nad bystrą wodą. Po tej to ledwie widocznej *runi*²³ tańczyli na bosaka chłopcy-nędzarze przygrywając sobie na ustnej harmonijce. Przed 108.

Synonimy są obecne także w nagromadzeniach, czyli szeregach określeń rzeczownikowych, czasownikowych czy przymiotnikowych. M. Dłuska te nagromadzenia uznała za składnik wielosłowa, które jest jedną z charakterystycznych cech modernistycznego baroku Żeromskiego. Wśród nagromadzeń nominalnych występują synonimy rzeczownikowe²⁴, stanowiące szereg, np.: *konary – gałęzie – witki – różgi – rościochy*:

Konary, gałęzie, różgi, czuby ich [drzew] sięgały do czarnego nieba, a liście szemrały w chmurach. Pop I 167

Tymczasem od samej trawy biegną po tych starych pniach, czepiając się ich starej skóry i obrastając je wokół, *rościochy*, młode, tłustoliste, wiośniane *witki*, nowotne *gałązki*. Pom 141

²² SjpDor: *szczyk* 'młoda, delikatna trawa wiosenna'.

²³ SjpDor: *rui* 'wschodzące, zielone pędy traw'.

²⁴ M. Dłuska mówi nawet o swoistej grze synonimią w nagromadzeniach (1966: 145).

Czarne, obmokłe drzewa, niezliczona ilość *gałęzi, prętów* i czarnych *witek, różg* chwiejnych i polotnych zaścielała widnokraj. Dzieje I 252

Drzewa przydomne i rozstawione między budowlami folwarku, zachowawszy swe grube pnie, żarzyły się jeszcze i dymiły lekkimi dymkami, idącymi ze wszystkich opalonych *gałęzi, witek i prętów*. Char 294

Opancerzone grubością niezmierną [nadwiślańskie topole] jakoby karacenowych zbroic, nabite chropawymi guzami, które tam i sam rozrastają się w *bulwy, narośle*, jakieś *bolaki*, garby i sęki – pełne czarnych dziupli, z którego głębi białe drzewo zeschnięte jak śnieg się łyska, te pnie, nieogarnione dla rozwartych barów pięci chłopa, rozwalają się wyżej w *odnogi, siodła, widły*, mnożą się w *konary*, w *gałęzie, wici i pędy*. Pom 141

Była nieskończona potęga w owych *widlach, odnogach, trój- i czterozębach*, w *splotach gałęzi* wyteżonych ku niebu, w owych jakoby barach, pierśsiach, plecach, ramionach i rękach, które coś dźwigają. Pop I 167

Podniósłszy oczy ujrzeli niezmierne *widły, odnogi i pędy* libańskiego cedru o korze brunatnej ze srebrzystą tam i sam poświatą mchu, ze złotymi bulwami żywicznego obaru. Pop II 11

Synonimy pojawiają się też w nagromadzeniach czasowników:

Stała przy węglach domu grusza polna, dzika, leśna, która się przecie z ludźmi *zeszła, zrosła, stowarzyszyła*, a nawet lepszy w czasie owoc wydawać poczęła, gdy jej korzenie gnojem swoim i gnojem zwierząt obłaskawionych sycić jęli. Wiatr 140

Murawa usiłuje *zniweczyć* ten wytwór ludzki [drogę], *zatatrac* jego ślad, *zarównać, zagrzebać* w sobie i w czasie. Pom 142

[...] odzimek [brzozy] u wydmy piasku czarny, zbrudżony od szwów i rowów, *biegł* wyżej białym, potężnym i polotnym pniem i *rozwidłał się* w liczne i grube konary, *rozpadał* wysoko w gibkie gałęzie i wici. Urod 42

Synonimię widać także w nagromadzeniach dźwiękowych w świecie dźwięków wydawanych przez świat przyrody:

Brzozy łączą się w jakiś dzwoniący *placzem, zawodzeniem*, śpiewnym *szlochaniem* słowiańskim – chór; sosny-burochy żują przeciągły, głuchy, chłopski *pomruk* namiętny, *szum* podziemny, *zgrzyt* zaciśniętych zębów, *jęk* zduszony w ściśniętych pięściach i zwartych zębach [...] Dzień IV 164²⁵

Słuchać było *stękanie* całych poręb, *trzask* bukowych konarów i *świst* siekący różg brzozy, zgiętych do samej ziemi... Pop I 106

[...] śpiewały [drzewa] przed nim własny *poszum* swój, puszczańskie *wzdychanie*, niewymowny *śpiew*, który wszystko ludzkie zna i wspomina. Pusz 266

²⁵ W przykładzie tym swoista ich gradacja ujawnia tendencję do potęgowania zjawisk akustycznych.

W poniższym przykładzie zróżnicowanie nazw dźwięków jest powodowane ich wydawaniem przez różne części drzewa w chwili jego ścinania, upadku na ziemię i walenia się części:

Co pewien czas rozlegał się wśród stuku siekier jadowity *trzask* lecącego drzewa, *szum* i *łoskot* obszaru jego gałęzi, potężny, głuchy *grzmot* upadku wielkiego pnia. Echa 82

Scharakteryzowane przeze mnie wybrane środki stylistyczne odsyłają do przeszłości językowej, współtworzą koloryt lokalny (krajobraz nadmorski, podhalański, wiejskie realia przyrodnicze), synonimy zaś są ważnym wyznacznikiem ars poetica pisarza. Żeromski miał szczególny szacunek do archaizmów i dialektyzmów w stylu artystycznym i ich obecność uzasadniał tak:

„Nie tylko tedy nie przoduję w owej «manii» tworzenia «swoich» własnych wyrazów, ale nie ukulem własnego wyrazu nigdy, ani jednego. Jeżeli wprowadzałem mało znane i obco brzmiące w wyslizganym, ubogim, gazeciarskim językiem miejskim, to są twory staropolskie albo ludowe” (Żeromski 1916: 67).

Archaizmy, dialektyzmy i synonimy są elementami służącymi kreacji świata roślin, wykorzystywanymi jednak w mniejszym stopniu niż metafory czy konstrukcje porównawcze, które Żeromski stosował po mistrzowsku.

Wykaz skrótów

Cytowane utwory z *Dzieł* S. Żeromskiego w opracowaniu S. Pigonia, Warszawa 1953-1973:

- Char – *Charitas*
- Dzieje – *Dzieje grzechu* I-II
- Dzien – *Dzienniki* I-VI
- Pom – *Pomyłki*
- Pop – *Popioły* I-III
- Przed – *Przedwiośnie*
- Pusz – *Puszcza Jodłowa*
- Urod – *Uroda życia*
- Wiatr – *Wiatr od morza*
- Zapis – *Zapiski z podróży*
- SjpDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I-XI, Warszawa 1958-1969.

Bibliografia

- Adamczewski S., 1949: *Sztuka pisarska Żeromskiego*, Kraków (pierwsze wydanie pt. *Serce nienasycone. Książka o Żeromskim*, Poznań 1930).
- Anioł-Kwiatkowska J., 2003: *Wielojęzyczny słownik florystyczny*, Wrocław.
- Baley S., 1936: *Osobowość twórcza Żeromskiego. Studium z zakresu psychologii twórczości*, Warszawa.
- Bańkowski A., 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, II, Warszawa.
- Brückner A., 1989: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Cygan S., 2005: *Intelektualne pasje Stefana Żeromskiego*, [w:] *Światy Żeromskiego*, red. M. J. Olszewska i G. P. Bąbiak, Warszawa, s. 23-39.
- Czachorowska M., 2006: *Wybrane leksykalne środki stylistyczne w twórczości Stefana Żeromskiego*, „Linguistica Bidgostiana” III, s. 45-54.
- Danysz A., 1919: *Bór i las*, „Język Polski” IV, ss. 33-37, 85-89.
- Dłuska M., 1966: *Modernistyczny barok Żeromskiego, Studium prozy poetyckiej pisarza*, „Pamiętnik Literacki” 57, Wrocław, z. 1-2, s. 109-152.
- Drozdowicz-Jurgielewiczowa I., 1929: *Technika powieści Żeromskiego*, Warszawa.
- Dutkiewiczówna M., 1937: *Regionalizm kielecki w twórczości Stefana Żeromskiego. Echa gwary kieleckiej w utworach poety*, „Radostowa”, nr 5, s. 83-86.
- Dyszak A. S., 2006: *Semantyka wyrażen nazywających las we współczesnym języku polskim*, „Język Polski” LXXXVI, s. 36-46.
- Eile S., Kosztołowicz S., 1976: *Stefan Żeromski. Kalendarz życia i twórczości*, Kraków.
- Handke K., 2002: *Gwara u Stefana Żeromskiego*, [w:] *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Karolowi Dejniewi*, red. S. Gala, Łódź, s. 205-214.
- Kida J., 1992: *Cytowane wyrazy obce w twórczości Stefana Żeromskiego*, Rzeszów.
- Kominek A., 1996: *Synonimika jako tworzywo językowe w „Popiołach” Stefana Żeromskiego*, „Kieleckie Studia Filologiczne”, t. 10, s. 77-82.
- Kreja B., 1985: *Gwarowe sośnia 'sosna' i podobne nazwy drzew (jedla, olsza, jasiień...)*, „Język Polski” LXV, s. 349-352.
- Kupiszewski W., 1990: *Język Dzienników Stefana Żeromskiego*, Warszawa – Kraków.
- Kupiszewski W., 1995: *Zagadnienia stylu w „Wiernej rzece” S. Żeromskiego*, „Przegląd Humanistyczny” 6, s. 42-43.
- Kurkowska H., 1978: *Charakterystyka socjolingwistyczna polszczyzny Żeromskiego*, [w:] *Żeromski i Reymont*, red. J. Detko, Warszawa, s. 157-172. Przedruk artykułu, [w:] *tejsze, Polszczyzna ludzi myślących*. Wybór i opracowanie H. Jadacka i A. Markowski, Warszawa 1991, s. 209-222.
- Nitsch K., 1947: *O synonimach u Żeromskiego*, „Język Polski” XXVII, s. 174-175.
- Pajewska E., 2002: *Opisanie lasu. Polskie słownictwo związane z lasem do roku 1939*, Szczecin.
- Papierkowski S. K., 1972: *Stefan Żeromski jako znawca i miłośnik języka polskiego*, [w:] *Papierkowski S. K., Z badań nad językiem i literaturą*, Lublin, s. 158-217.
- Paszek J., 2001: *Żeromski*, Wrocław.

- Pigoń S., 1960: *Rzeźba wyrazu u Żeromskiego*, „Język Polski” XL, ss. 81-96, 321-337.
- Podbielkowski Z., Sudnik-Wójcikowska B., 2003: *Słownik roślin użytkowych*, Warszawa.
- Radwańska-Paryska Z., 1992: *Słownik gwarowy góralskich nazw roślin z Tatr i Podtatrza*, Zakopane.
- Radwańska-Paryska Z., Paryski W. H., 1995: *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin.
- Rostański J., 1920: *Las, bór, puszcza, matecznik jako natura i baśń w poezji Mickiewicza*, „Rozprawy Akademii Umiejętności”, t. LX, nr 1, s. 3-31.
- Rogowska E., 1988: *Kaszubskie nazwy roślin uprawnych*, Gdańsk.
- Rogowska-Cybulska E., 2005: *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wągi w powiecie łomżyńskim)*, Gdańsk.
- Siarkowski W., 2000: *Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Kielce*, Kielce.
- Siarkowski W., 2003: *Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Pińczowa*, Kielce.
- Skorupka S., 1987: *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa.
- Skubalanka T., 1984: *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Sławski F., 1966-1969: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, t. III.
- Smólkowa T., 1998: *Słownictwo – zmienność i trwałość*, „Prace Filologiczne” XLIII, s. 425-431.
- Spólnik A., 1990: *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, Wrocław.
- Szafer W., Kulczycki S., Pawłowski B., 1988: *Rośliny polskie*, cz. 1-2, wyd. 6, Warszawa.
- Szwejkowscy A. i J. (red.), 2003: *Słownik botaniczny*, Warszawa.
- Ułaszyn H., 1926: *Żeromski a język polski*, „Przegląd Współczesny”, nr 50, s. 417-435.
- Wajda-Adamczyk L., 1989: *Polskie nazwy drzew*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Zabierowski S., 1981: *Ze studiów nad Żeromskim – „Popioły”*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Żeromski S., 1916: *O czystości i poprawności języka*, „Język Polski” III, s. 105-113, przedruk w „Język Polski” XLV, s. 66-72.
- Żeromski S., 1926: *Snobizm i postęp*, Warszawa – Kraków.

Summary

The researches of the language of S. Żeromski's fiction indicated, that a characteristic feature of his style is the richness of vocabulary. This is due to, amongst others, archaic words, dialect forms and synonyms. These lexical stylistic devices, referring to the world of plants, are the object of discussion in this article. They perform various functions in S. Żeromski's fiction: they make references to the past, create local colour (seaside, mountain landscape and rural natural realia). Synonyms are an important indicator of the writer's *ars poetica*. All these lexical devices are significant elements which are used to create the world of plants in S. Żeromski's texts.

Stanisław Cygan, dr nauk humanistycznych, adiunkt w Zakładzie Polszczyzny Historycznej Instytutu Filologii Polskiej Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach. Ukończył Akademię Pedagogiczną w Krakowie (1989), doktoryzował się na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie rozprawy *Świadomość językowa środowisk wyzbywających się gwary (na przykładzie mieszkańców kieleckiej wsi Lasocin)*, promotor: prof. dr hab. Barbara Bartnicka. Zainteresowania naukowe: język mówiony mieszkańców wsi, język pisarzy, przede wszystkim nurtu wiejskiego, słownictwo pism Stefana Żeromskiego, język polski jako obcy. Zorganizował dwie konferencje naukowe: w 2000 roku – dla uczczenia 80-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej Doc. dr hab. Wandy Pomianowskiej, w roku 2004 – *Staropolszczyzna – piękna i interesująca*. Opublikował około 30 artykułów z zakresu dialektologii, stylistyki, dydaktyki języka polskiego. W dorobku są też recenzje publikacji naukowej i sprawozdania („Język Polski”, „Poradnik Językowy”). Autor IX tomu *Słownictwa pism Stefana Żeromskiego*. Przygotowuje rozprawę habilitacyjną o początkach i rozwoju polskiej dialektologii.